

Bulharské a české ekvivalenty některých srbských frazémů v Mostu na Drině Iva Andriće

Pavel KREJČÍ

Abstract:

The article presents eight Serbian idioms and phrasemes from Ivo Andrić's novel *Na Drini ćuprija* („The Bridge on the Drina“) and its Bulgarian and Czech translated equivalents. The idioms were selected from somatic and florid+faunal sphere. The aim is to present and describe 1. the difference between the translations in confrontation with the original and 2. the differences between the translations. In the paper we concentrate mainly on differences of formal character.

Key words:

Serbian phraseology; Bulgarian phraseology; Czech phraseology; Phraseology in Andrić's novel „The Bridge on the Drina“

Frazeologie v literárních dílech představuje možnost využití expresivních jazykových prostředků při popisu nejrůznějších dějových mikrosituací. Frazeeologické prostředky se vyskytují v pásmu vypravěče, ale mnohem hojněji jsou přítomny v přímé řeči jednotlivých literárních postav, což jejich vyjadřování činí dynamičtější, expresivnější, živější. Při překladu jakéhokoliv literárního díla musí překladatel věnovat zvýšenou pozornost nejrůznějším typům ustálených slovních spojení, včetně těch frazeologizovaných. V našem příspěvku se zaměříme na několik frazémů vybraných z románu Iva Andriće *Most na Drině* (*На Дрину ђуџија*, 1945) a analyzovat budeme jejich bulharské a české ekvivalenty. Podrobněji se zaměříme na taková překladatelská řešení, u kterých bude možné zaznamenat nejednotný přístup obou překladatelek – Bulharky Lilije Kackovové (*Ли́лия Кацкова, Мостът на Дрина*, 1964) a Češky Milady Nedvědové (*Most na Drině*, 1987). Abychom náš výběr omezili, zaměříme se pouze na frazémy pocházející ze sféry lidského těla (somatické frazémy) a ze sféry živé přírody (florické a faunické frazémy). Frazeeologické jednotky uvádíme v jejich invariantní podobě, a to v pořadí srbský originál, bulharský překlad, český překlad. V případě nutnosti uvádíme též kontext užití frazému. Klasifikace shromážděných frazémů vychází

z toho, k jakým změnám ve struktuře frazému došlo alespoň v jednom ze zkoumaných překladových ekvivalentů.

I. Struktura frazému zůstává zcela nebo téměř beze změny

I.1. кучкин син / кучи син / čubčí syn

Nominální frazém *кучкин син* je automatizovaná kletba. Na místě atributu mohou ještě alternovat výrazy *кујин, курвин, ђавољи, крмски, псећи* nebo *шенаве кобиле* (FS: 835). Bulharská překladatelka měla možnost volit ještě z výrazů *кучешки, песи, сукин, магарешки* nebo *магарски* (FB I: 548). Srbské slovo *кучка* a české *čuba/čubka* označují fenu. V bulharském výrazu však atributivní adjektivum není odvozeno od názvu psí samice – *куче* označuje obecně psa, fenu pak stejně jako v srbštině *кучка*. Atributivní paradigma českého překladu *čubčí syn* obsahuje ještě výraz *psí* (samotný výraz *čuba* pochází z německého *Zaupe*, středohornoněmecké *zupe* označuje *fenu* – Machek 1997: 107).

I.2. потопити некога као слепоу штенад / удавя някого като слепи кучета / utopit někoho jak slepá štěňata

V přirovnání *потопити некога као слепоу штенад* představuje komparátum něco, co je hodno pohrdání a špatného zacházení. Autor románu přirovnává chování a činy svých postav vůči sobě navzájem k lidskému chování vůči psům. Pojem *pes* je tu tedy spojován s negativní až silně negativní expresí. V FHS ani FS uvedeno není, lze je tedy pokládat za neustálené. Obě překladatelky se při jeho překladu držely originálu. Pro český frazém nacházíme oporu v SČFI-P, kde je zachyceno přirovnání *utopit někoho jako štěně* (SČFI-P: 351). Pozoruhodné tu není ani tak to, že orig. komparátum má formu singularia tantum, jako spíše jeho atribut: slepota po narození je pro některá mláďata v živočišné říši charakteristická, může tedy být prostředkem zvýšení expresivity. To bylo jistě i záměrem autorovým; přirovnání užila postava krutého Abidagy, když hrozil svému podřízenému Plevljakovi: „*Слушај ти, ако не буде све како треба и ако ме обрукаш пред светом, не излаз’те ми пред очи ни ти ни онај цигански брабоњак; потопићу вас у Дрину, као слепоу штенад.*“ (s. 45); „*Слушай, ако всичко не бъде както трябва и ме посрамиш пред хората, не ми излизайте пред очите нито ти, нито оная циганска бърбонка; ще ви удавя в Дрина като слепи кучета.*“ (s. 42); „*Tu, poslouchej,*

jestli všechno nebude v pořádku a jestli mi uděláš před lidmi ostudu, nechod' mi na oči, ani ty, ani ten cikánský spratek, utopím vás v Drině jak slepá štěňata!" (s. 40).

I.3. тимарити и доћерати нешто као коња за панаћур / тимаря и докарвам нешто като кон за панаир / šlechtit a krášlit něco jako koně na jarmark

Toto přirovnání není v srbsčině ustálené. Tvar slovesa *doћeramu* je nářeční (proti spisovnému ijekavskému *domјeramu* a ekavskému *domeramu*), opravňuje nás tedy k označení přirovnání jako nářeční varianty (FrazTerm 1995: 92). Použití dialektu má v textu svoji funkci: charakterizuje mluvčího z hlediska jeho kraje či lokality (v textu je explicitně uvedena bosenská vesnice Dušče poblíž Višegradu). Srbské dialekty dané oblasti jsou charakteristické mj. tzv. jotovanými střídnicemi *ће, ђе* za standardní ijekavkosrbské *тје, дје* (Peco 1991: 99n., 111): „Ама, говорим ја вама једнако – каже узбуђено и радосно један хоџица из Душча – да се царској руци ништа није отело и да ће ови паметни људи најпослије подићи што су наумили; а ви једнако: те неће, те не могу. (...) – И још ово није ништа – додаје онај весели и живахни хоџица – још ће он љепши бити. Видите ли како га тимаре и доћерују као коња за панаћур!“ (с. 64). Bulharská i česká překladatelka převedly srbské přirovnání doslovně. Zastavme se krátce u etymologie slov označujících tržiště: české *jarmark* je počestěné německé substantivum *Jahrmarkt* (viz Machek 1997: 216). Srbské *панаћур* a bulharské *панаир*¹ jsou foneticky přizpůsobené přejímky řeckého výrazu *πανήγυρις* (srov. RSSJ: 440, BRČD: 555).

I.4. кликтати као јато детлића / тракам като јато кълвачи / ozývat se jako hejno datlů

Lexikální transformací prošel v tomto obrazném přirovnání komparátový inkongruentní atribut *детлићу*. Tento formálně deminutivní tvar byl jak v bulharském, tak v českém překladu nahrazen tvarem základním: *кълвачи, datlové*. Tento krok je vysvětlitelný z více důvodů: 1) bulharština deminutivum k substantivu *кълвач* nemá, 2) výskyt potenciálního deminutiva *datlík* je v češtině velmi řídký (SSJČ I: 278),² neboť datel černý (*Dryocopus martius*) je poměrně velký pták (45 cm – tj. velikost vrány) a v poznámce č. 2 uvedený druh není v české přírodě tak běžný, aby byl vnímán jako jeden z tradičních

¹ Srov. bulh. toponyma (základ z e tiny; dnes okresní m sto s 18 tis. obyvateli) (základ slovanský; dnes oblastní m sto se 40 tis. obyvateli) x (základ persko-tureckého p vodu; dnes oblastní m sto se 77 tis. obyvateli).

² V ornitologické terminologii se v-ak tato forma používá pro pojmenování druhu *datlík t íprstý* (*Picoides tridactylus*).

zástupců datlovitých ptáků, a 3) tím, že v samotné srbštině má výraz *детлићу* specializovanou funkci ornitologického termínu označujícího souhrnně všechny zástupce čeledi datlovitých (*Picidae*), přičemž jejich reprezentativním druhem bude s největší pravděpodobností strakapoud (*Dendrocopos*), bulh. пѣстѣр кѣлвач.³ Srbské substantivum je tedy deminutivum se specializovaným významem. Vlastní komparátum *jamo* bylo přirozeně zachováno v obou překladech (bulh. *ямо*, čes. *hejno*). Co se týče levé strany přirovnání, tak tertium comparationis – sloveso *кликтаму* – znamená „1. *jásat*, 2. *provolávat* (hesla), 3. *pronikavě křičet* (o ptácích)“ (SHČ: 259). Z kontextu, v němž Andrić přirovnání užil, je však patrné, že se ani jeden z těchto významů nehodí do popisované situace: „Далматински каменоресци су при раду окретали леђа мосту, бледи, стегнутих вилица, и гневно ударали своја длета која су у општој тишини кликтала као јамо детлића“ (s. 51). Domníváme se, že autor zde využil onomatopoické vlastnosti slovesa *кликтаму*, když chtěl vyjádřit zvuk slyšitelný při klapání nebo ťukání (zvukomalebná funkce okluzivně-likvidních konsonantických skupin u srbského *кликтаму* [клкт], českého *klapat* [klp], ale i bulharského *тракам* [трк] je nepochybná). Tyto vlastnosti dobře postřehla bulharská překladatelka, když ve svém překladu použila právě slovesa *тракам*. Česká překladatelka onomatopoických možností češtiny nevyužila: spokojila se s velmi obecným slovesem *ozývat se* „чува се“.

1.5. врвети као мрави / пѣпля като мравки / hemžit se jako mravenci

K přirovnání *врвети као мрави* uvádí FHS invariantní podobu *врви као у мравињаку* (FHS: 353). Protože mezi srbským a českým ekvivalentem není rozporu, podíváme se detailněji na bulharský překlad, který vykazuje jistou nesrovnalost. Srbské sloveso *врвети* znamená *hemžit se*, avšak bulharské sloveso *пѣпля* znamená: „1. за насекомо – лазя, пѣлзя, 2. ходя, движа се бавно по нешто, пѣлзя“ (BTR: 795), tedy pohyb pomalý, vláčivý (*vláčit se* by byl také adekvátní český překlad tohoto bulharského slovesa). Týž význam je patrný z frazému, který je uveden v příslušném fraz. slovníku: *вървя като мравка* „много бавно, като че ли пѣпля“ (FB I: 494). Tento frazém však u komparáta nepřipouští plurálovou formu, a jelikož jiné přirovnání s pojmem *mravenec* v komparátu a se slovesem pohybu v tertiu comparationis slovník neuvádí, mohli bychom přirovnání použité v bulharském překladu Andrićova Mostu na Drině do jisté míry zpochybnit. V BČ však nalezneme u slovesa *пѣпля* tyto významy: „1. *lézti* (o hmyzu), 2. přen. *sotva se vléci, vláčeti, ploužiti*, 3. přen. o mlhách a mracích *táhnouti se, váleti se, valiti se, plaziti se*, 4.

³ Sv d í o tom mj. heslo

v RSSJ (149): š . ,

. *Picidae*ѹ.

hemžiti se (o množství) a 5. přen. *vinouti se, táhnouti se* (o stezce)“ (BČ: 797). Upozorňujeme tu zejména na význam 4, který ale blíže nespecifikuje rychlost pohybu označeného jako hemžení. V ČB je sloveso *hemžit se* přeloženo jako „гѣмжа, пѣкам“, deverbativní substantivum *hemžení* jako „гѣмжене, пѣкане“, ale deverbativní substantivum *hemzot* (← *hemzat se*: „nář. lézt, hemžit se⁴, plahočit se: [...] člověčí pachtění a hemzání“ [SSJČ II: 25]) již jako „гѣмжене, пѣплене“ (ČB: 108 – podtrž. P.K.). Pokud budeme slovo *hemžení* chápat jako „míhavý, proudivý pohyb mnoha jednotlivců n. jednotlivých částecek na omezeném prostoru“ (SSJČ II: 25 – podtrž. P.K.), potvrdíme si správnost volby české překladatelky pro danou situaci v Andričově díle („*Alihodža je poslouchá mlčky a rozmrzele a dívá se přitom zamyšleně na most, na němž se hemží dělníci jako mravenci*“ – s. 195). Významový soulad mezi SČFI-P a SHČ a údaje v BČ (4. význam) a FB (absence uvažovaného idiomatického přirovnání) nás opravňují k tomu, abychom i bulharský překlad přijali jako správný. Použité přirovnání *пѣпят като мравки* pak můžeme označit jako lexikálně-gramatickou aktualizaci invariantu *вървя като мравка*. Naproti tomu BTR a ČB (a také heslo *hemzat se* uvedené v SSJČ II) správnost volby bulharské překladatelky nepotvrzují (v tom případě by namísto *гледа замислено моста, по който пѣпят работници като мравки* [s. 209] bylo vhodnější *гледа замислено моста, по който гѣмжи от работници* – v souladu s významem slovesa *гѣмжа* podle BČ: 132).

J. Machek (1997: 164n.) uvádí u slovesa *hemžiti se* staročeská synonyma *hemzati* a *hmyzati* (plaziti se, lézt; srov. bulh. *пѣпя* – pozn. P.K.). Vzhledem k srbskému výrazu *врвѣту* (a bulharskému *вървя*) nebude od věci, podíváme-li se do Machkova etymologického slovníku ještě na české podstatné jméno *vřava*, na sloveso *mrviti se*, které je synonymem pro *hemžit se*, a také na výraz *mravenec*. U hesla *vřava* Machek jako základní význam uvádí množství, hemžení a příslušný hluk. Dále čteme: **vѣr-java* od *vѣr-v-* *hemžiti se*, *sblíhati se*, viz i *mrviti se*. Příbuzné je německé *Wirr* ‚zmatek‘, *vѣr-v-* by byla „lomená reduplikace“ (tamtéž: 702). Význam slovesa *mrviti se* Machek opisuje „hemživě se pohybovati u práce (o množství pracujících)“ (tamtéž: 381). Dále o něm píše: „Základ *merv-* je pohybomalebný; obsahuje 3 sonanty, což je neobvyklé. – Od toho kořene je odvozeno jméno *mravenec* v několika indoevropských jazycích. J. Otrębski (...) soudí, že jsou tu sdruženy 2 kořeny, *mer-* a *ver-*, druhý arcí je zastoupen jen první hláskou“ (tamtéž). Substantivum *mravenec* zaznamenává Machek ve většině slovanských jazyků a

⁴ Zde spí-e ve významu *motat se, plést se*, nikoliv v tom, jenž charakterizuje deverbativum *hemflení* ó pozn. P.K.

slovo charakterizuje jako všeslovanské. Slovanské tvary ukazují na **morvja* a *-ьjъ*. Z neslovanských jazyků uvádí tvary *maoriš* (tj. *maur-*, *mavr-*; avestsky), *moirb* (středoirsky), *maurr* (staroislandsky), *vamri*, *vamrá-* (staroindicky), *μύρμηξ* (řecky) a *formica* (latinsky, asi obměnou z **vormi-ca*). V základu došlo k přesmykům: *morv-*, *movr-*, *vorm-*, *vomr-*, a k asimilaci *μυρμ-* z *φορμ-* (doloženo i *βόρμᾱξ* z *v-*), a je týž co v *mrvíti se* ‚hemžiti se‘. Na závěr Machek konstatuje, že přesmyky nejsou u slov s třemi sonantami (*v*, *m*, *r*) nic podivného (tamtéž: 378n.).

II. Substituce jednoho nebo více komponentů ve struktuře frazému

II.1. учити са пола срца / чета с половин сърце / odbývat modlení na půl huby

Slovní spojení *учити са пола срца* sestává ze dvou částí: ze slovesa *учити*, které se v kontextu „Ама, људи, дајте онога хоџу из чаршије, коме је кућа под водом као и наше. Зар не видите да овај с бријега учи са пола срца?“ (s. 80) blíží významu „zvati na molitvu po zakonu islama“ (RHJ: 1098 – v RSJ ani RSSJ tento význam uveden není), a z části adverbialní *са пола срца*. Motivací adverbialní části byly, jak předpokládáme, dva frazémy: *говорити на пола уста* (FHS: 724 s významem polovičatosti) a *пуним срцем* (FHS: 630, kde je užití slova *сърце* motivováno tím, že jde o symbol citového zaujetí). Bulharský překlad explicitně sděluje, že text modlitby byl čten. Adverbialní část bulharská překladatelka kalkovala. Český překlad vykazuje vyšší míru expresivity než originál (a překlad bulharský) v důsledku užití zhrubělého výrazu *huba* v kontrastu s poetickým srbským a bulharským *srdcem*. Česká překladatelka přeložila dějovou část perifrází (*odbývat modlení*) a polovičatost vyjádřila automatizovaným českým frazémem *na půl huby* (SČFI-VN: 360).

II.2. го као прст / гол като пушка / nahý jako prst

Přirovnání *го као прст* (FHS: 534) je nositelem idiomatického významu „jako sиромашан, без игдје ичега; сасвим гол“ (tamtéž), viz kontext: „многи се спахија вратио го као прст у своју стару босанску постојбину где га је чекала танка земља, узак и оскудан живот, после богате ширине и господства на великим спахилуцима у Мађарској“ (s. 72). Bulharská překladatelka provedla substituci komparáta, přestože měla možnost přeložit srbský frázem doslova, poněvadž bulharština takovým formálně i sémanticky identickým ekvivalentem disponuje (*гол като пръст* – FB I: 217). Český překlad strukturně koresponduje s originálem. V SČFI takovéto přirovnání nenajdeme, u

J. Zaorálka ovšem ano, ale ve významu „úplně [nahý]“ (2009: 515). Sémanticky ekvivalentní je tedy jen vůči druhému srb. významu; srb. frazém ve významu prvním a čes. frazém tvoří frazeologický mezijazykový homonymní pár. Zaorálek však ještě nabízí přirovnání *holý jako prst* (tamtéž). Podle doplňujícího vysvětlení „nuzný“ lze soudit, že teprve ten je ve shodě se srb. přirovnáním v prvním významu. Jelikož se obě přirovnání dnes již zřejmě nepoužívají (viz jejich absence v SČFI), nelze v daném případě uplatňovat přísná frazeosémantická kritéria a překladatelčino zvolené řešení z tohoto hlediska považovat za problematické; rozhodla se pro jednu ze dvou možností (*nahý/holý*), přičemž obě bychom dnes mohli v daném kontextu označit jako stejně vyhovující.

II.3. бити пун пара као шипак / пљен сџм с пари като шипки / mít peněz jako želez

Na poslední frazeologismus v této skupině lze z hlediska jeho původu pohlížet dvojnásobným způsobem: buď jako na výsledek splynutí dvou frazeologických jednotek – *буми пун пара* (FHS: 452) a *пун као шипак* (FHS: 682; RSJ: 1540; SHČ: 786), anebo jako na lexikální aktualizaci právě uvedeného přirovnání s konkretizační funkcí. Odpověď dáme v následujícím odstavci. Česká překladatelka si k jeho překladu zvolila rýmovaný frazém – přirovnání *mít peněz jako želez* (SČFI-P: 408), které plně odpovídá smyslu vyjádření, jež Andrić vložil do úst hajduka Starinovi Novakovi, který předává zkušenosti svému budoucímu nástupci: „Ако видиш сиромашки одјевена путника: оборио главу и поклонио се по коњу као да је у прошњу пошао, удри слободно, то је Рогатичанин. Такви су сви: тврдице и тутумраци, а пуну пара као шипак“ (s. 18).

Slovo *шипак* je polysémantické, s těmito významy: „1. šípek (šípková růže, též plod); 2. bot. marhaník granátový (*Punica granatum*); obl. granátové jablko; 3. frazém *показати коме шипак* = *ukázat komu fík* (palec prostrčený mezi prsty); 4. frazém *добућеш шипак* = *dostaneš pendrek*; 5. frazém *пун као шипак* = přecpaný; nabitý vědomostmi“ (SHČ: 786). Domníváme se, že se třetí a čtvrtý význam značně vzdálily od významu původního. Slovo *шипак* je v nich desémantizované, stává se jakýmsi samoučelným expresivem. V našem komparátu má však výraz *шипак* zřejmou souvislost s *tertiem comparationis пун* (rozřízneme-li zmíněný plod, přesvědčíme se, že je plný semínkem), a proto lze hovořit o metaforickém přirovnání (srov. SČFI-P: 478, 482), které je v SHČ uvedeno jako význam 5. To je zároveň odpověď na otázku položenou v předchozím odstavci.

Nevhodného překladu se podle našeho soudu dopustila bulharská překladatelka, když si zřejmě neuvědomila specifčnost srbského výrazu *шунак* a celý frazeologický výraz přeložila *пълен съм с пари като шунку*. Substantivum *шунку* (sg. *шунка*) nenese v bulharštině žádný idiomatický význam (srov. FB, BTR i BČ). Vhodnější by jistě bylo například použití velmi rozšířeného rčení *моѝ е чепвув от пари*. Překladatelé při řešení podobných situací mohou někdy zapomenout, že „frazeologismy nelze překládat podle komponentů, nýbrž globálně, tj. frazeologický celek substituovat celkem jiným (v teorii překladu se zde někdy mluví o tzv. *situačním ekvivalentu*), tj. celkem situačně adekvátním a výskytově podobným“ (Straková 1994: 85n.).

Levá strana analyzovaného přirovnání je pro nás zajímavá tím, že obecné a neutrální vyjádření „има́м мно́го па́ри“ (srb. „имати пуно пара“), kde je pomocí slovesa *имам* (*имаму*) vyjádřen význam „vlastnit něco“, je nahrazeno spojením opisným se stavovým slovesem *съм* (*биту*) – *пълен съм* (*биту нун*). Jeho význam tak můžeme charakterizovat jako „nacházet se v určitém stavu (zde stavu vlastnictví něčeho)“. Motivaci aktualizace vidíme ve snaze po novějším, neotřelém vyjádření, které by se vyznačovalo určitou dávkou expresivity, možná se stylistickým příznakem pohrdání nebo závisti ze strany vyjadřující se literární postavy.

Excerpovaná literatura:

АНДРИЋ, Иво: *На Дрини ђуприја*. Сабрана дела Иве Андрића, књига прва. Београд: Просвета 1965, 350 с.

АНДРИЧ, Иво: *Мостът на Дрина*. Колекция Нобелови лауреати за литература. София: Вектор 1995 (превод Лилия Кацкова), 329 с.

ANDRIĆ, Ivo: *Most na Drině*. Edice Galérie klasiků. Praha: Odeon 1987 (překlad Milada Nedvědová), 317 s.

Literatura:

BČ: HORA, Karel et al.: *Bulharsko-český slovník*. Praha: Nakladatelství ČSAV 1959.

BRČD: МИЛЕВ, Александър – НИКОЛОВ, Божида̀р – БРАТКОВ, Йордан: *Речник на чуждите думи в българския език*. Пето издание. Допълнено и основно преработено от Емилия Пернишка. София: Наука и изкуство 2000.

BTR: АНДРЕЙЧИН, Любомир и кол.: *Български тълковен речник*. Четвърто издание. Допълнено и преработено от Димитър Попов. София: Наука и изкуство 2005.

ЃВ: РОМАНСКА, Цветана: *Чешко-български речник*. Трето издание. София: Наука и изкуство 1961.

FB I: НИЧЕВА, Кети – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, Сийка – ЧОЛАКОВА, Кристалина: *Фразеологичен речник на българския език. Том първи А–Н*. София: БАН 1974.

FHS: MATEŠIĆ, Josip et al.: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga 1982.

FrazTerm 1995: MLACEK, Jozef, ĎURČO, Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul 1995.

FS: ОТАШЕВИЋ, Ђорђе: *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј 2012.

Machek 1997: MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Druhé vydání. Praha: Lidové noviny 1997.

Ресо 1991: ПЕЦО, Асим: *Преглед српскохрватских дијалеката*. Пето издање. Београд: Научна књига 1991.

RHJ: ANIĆ, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*. Drugo izdanje. Zagreb: Novi Liber 1994.

RSJ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска 2007.

RSSJ: МОСКОВЉЕВИЋ, Милош: *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*. Треће издање. Београд: Гутенбергова Галаксија 2000.

SČFI-P: ČERMÁK, František, HRONEK, Jiří, MACHAČ, Jaroslav (ed.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha: Academia 1983.

SHČ: *Srbocharvátsko-český slovník*. Praha: Academia 1982.

SSJČ I, II: *Slovník spisovného jazyka českého I-VIII*. Druhé souhrnné vydání. Praha: Academia 1989.

Straková 1994: STRAKOVÁ, Vlasta: *K překládání frazeologie. // Překládání a čeština*. Praha: H&H 1994, s. 85–89.

Zaorálek 2009: ZAORÁLEK, Jaroslav: *Lidová rčení*. Páté vydání. Praha: Levné knihy 2009.